

Інноваційна модель професійного навчання фахівців художніх промислів і ремесел

За сучасних світових глобалізаційних процесів, стрімкого інформаційно-комунікаційного розвитку суспільства, динамічних техніко-технологічних змін у галузях економіки загальнодержавного значення набуває відродження і збереження для наступних поколінь народних художніх промислів і ремесел як надзвичайно важливого елемента традиційної культури українського народу.

Однією із важливих умов функціонування народних художніх промислів і ремесел є наявність творчого кадрового потенціалу, а особливо майстрів-виконавців унікальних творів народного мистецтва, здійснюється у професійних художніх навчальних закладах системи професійно-технічної освіти.

Обґрунтуємо причини цього явища. Основним замовником кадрів з професій художніх промислів і ремесел, яких готували у професійно-технічних навчальних закладах починаючи із 60-х років ХХ ст. був Укрхудожпром. Це виробничо-торгове об'єднання являло собою могутній комплекс виробничих, дослідницьких, постачально-збутових і торгівельних організацій. До складу об'єднання входило 30 підприємств, на яких працювало понад 25 тис. чоловік. Центральне художнє конструкторсько-технологічне бюро, постачально-збутова база і фірмова торгівельна мережа [1, с.9-10]. Укрхудожпром об'єднував навколо себе працівників і підприємців не тільки для з метою виготовлення продукції, відомої усьому світу, але й в плані здійснення досліджень щодо подальшого розвитку окремих промислів, етнодизайнерських рішень. З цією метою проводились теоретичні конференції, семінари з художниками та майстрами підприємств, конкурси майстерності, організація виставок, удосконалення форм організації праці та виробництва. Комплекс викладених вище заходів спрямовувався на підтримання творчої активності й підвищення рівня майстерності колективів

художніх промислів і ремесел, а найголовніше на збереження й подальший розвиток народного мистецтва, відомих центрів української художньої культури. Належним чином підтримувалась підготовка робітничих кадрів для художніх промислів і ремесел у професійно-технічних училищах, які відкрились відповідно до погоджень з підприємствами, що розміщувалися неподалік від навчального закладу з метою створення баз практик, працевлаштування випускників на роботу.

Розвитку художніх промислів і ремесел, а також підготовці молодих майстрів у системі ПТО важливе значення надавалося на загальнодержавному рівні. Так, у прийнятій у 1975 р. Постанові «Про народні художні промисли» записано, що промисли – це важлива діяльність народного господарства, що має безпосереднє відношення до формування національної художньої культури, а отже потребує подальшого вдосконалення творчого процесу на підприємствах промислів, підвищення ролі народного майстра, художника [1].

У 90-х роках ХХ ст. розвиток народних художніх промислів уповільнився із-за економічної кризи й приватизації. Зауважимо, що на початку 90-х років в Укрхудожпромі обсяг виробництва становив понад 390 млн. карбованців, а кількість працюючих майстрів – більш як 59 тис. чоловік. Існувала налагоджена система навчання та підготовки фахівців для народних художніх промислів, спеціалізовані навчальні заклади приймали щороку близько 3 тис. учнів. Порівняно з усім початок 2000 року продемонстрував набагато менші цифри. Так, у складі Укрхудожпрому нараховувалося вже тільки 22 суб'єкта господарювання на яких працювали 1790 чоловік, а обсяг виробництва становив менше 7 млн. гривень [2].

Перепрофілювання більшості підприємств художніх промислів і ремесел унеможливило на їх базі організацію виробничої практики й працевлаштування випускників художніх професійних навчальних закладів. Це негативно позначилося на обсягах контингенту цих закладів. Особливо це вплинуло на формування контингенту художніх професійних навчальних закладів, з таких професій, як «Вишивальниця», «Килимар», «Гончар»,

«Різьбар по дереву» тощо. Поряд із цим стала зростати підготовка фахівців з інших професій художнього профілю: «Реставратор декоративно-художніх фарбувань», «Реставратор штукатурок і ліпних виробів», «Ювелір-монтажник», «Виконавець художньо-оформлювальних робіт», «Виробник художніх виробів з дерева», «Декоратор вітрин» тощо. Віднесення професії «Ткач» до рангу масових, негативно вплинуло на підготовку ткачів для виробника ручного художнього ткацтва. Лише у 2004 році творчим колективом педагогів Кролівецького ВПУ Сумської області було розроблено і затверджено на рівні Міністерства праці і соціальної політики України нову кваліфікаційну характеристику з цієї професії, що дозволило ввести її до класифікатора як художню професію. Відсутність праце влаштувань випускників художніх професійних навчальних закладів зумовило необхідність пошуку нових форм і змісту навчання, орієнтованих на індивідуальну підприємницьку діяльність.

З метою збереження підготовки фахівців з професій художніх промислів і ремесел в окремих професійно-технічних навчальних закладах їх стали інтегрувати з масовими професіями, наприклад, «Швачка-вишивальниця», «Кравець-вишивальниця» тощо. Однак таке інтегрування більшої користі принесло швейній професії, а ніж художній. Тобто, для швачки створювалися умови додаткового оволодіння компетенціями: вишивати вручну, вишивати на машині, що певним чином розширювало її професійне поле і мобільність швидко переорієнтовуватися на інші види робіт. І навпаки, за умов інтегрування з професією швачки вишивальниця оволодівала меншою кількістю художніх технік з вишивки, передбачених програмою цієї професії для повного курсу навчання.

Ніяким чином не зрушили з місця проблему художніх промислів Закон України «Про народні художні промисли» (2001 р.), Концепція Державної програми збереження відродження і розвитку народних художніх промислів на 2006-2010 роки (2006 р.), Указ Президента України «Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні» (2006 р.). Прорекларовані положення про відновлення й

удосконалення системи професійно-технічної освіти у галузі народних художніх промислів були озвучені деяким чином у наказі Міністерства освіти і науки України № 151 від 15.03. 2006 р. Однак, лише один пункт цього наказу був виконаний, і не випадково, адже стосувався проведення Всеукраїнського конкурсу фахової майстерності серед учнів професійно-технічних навчальних закладів з професій художнього спрямування, зокрема, «Виконавець художніх виробів з дерева», «Різьбар», «Вишивальниця». Інші пункти, в яких йдеться про формування мережі професійно-технічних навчальних закладів художнього профілю, розробку проекту примірного положення про структурний підрозділ професійно-технічного навчального закладу – навчально-виробничу майстерню (студію) з художніх промислів і ремесел, розширення підготовки фахівців з професій художніх промислів і ремесел з числа випускників загальноосвітніх навчальних закладів та осіб з числа незайнятого населення, а також, допрофесійної підготовки учнів основної та старшої школи тощо з ряду причин не виконані.

Зауважимо, що не виконуються до нинішнього часу і пункти Заходів щодо збереження, відродження і розвитку народних, художніх промислів на період до 2010 року в частині «Освіта у сфері народного мистецтва» та народних промислів, розроблених на виконання Державної програми збереження відродження і розвитку народних художніх промислів на період до 2010 року [2].

Свідченням цього є відсутність факультативного курсу «Українське народне мистецтво» для загальноосвітніх шкіл і навчальних мистецьких закладів, відкриття коледжів народного мистецтва у м. Чигирин Черкаської області, м. Кролевець Сумської області; училища народного мистецтва в стм. Петриківка Дніпропетровської області за виконання яких відповідало Міністерство освіти і науки України і відповідні обласні державні адміністрації.

Не на користь якісній підготовці фахівців з художніх промислів і ремесел наявність зношеної матеріально-технічної бази навчально-виробничих майстерень професійних художніх навчальних закладів,

відсутність з багатьох художніх професій підручників, навчальних посібників (видавати не вигідно із-за малого обсягу контингенту, відносно тиражу). Зауважимо, що саме із-за вже понад два роки лежить у видавництві «Техніка» готовий до друку рукопис вперше створеного в Україні підручника «Художнє килимарство» і не відомо чи взагалі колись на нього Міністерство освіти і науки України виділить кошти. Не зважаючи на те, що професії художніх промислів і ремесел є складними і потребують наявності в учнів специфічних здібностей: уявляти художні образи, творчо перетворювати ідеї в проекти художніх виробів, майстерно використовувати художні техніки в оздобленні виробів декоративно-прикладного мистецтва тощо, а також професійно-важливих якостей – міцна образна пам'ять, розвинений окомір, відчуття кольору, форми, високий рівень працездатності, акуратності, швидкості і точності рухів рук, водночас зауважимо, що за останні 60 років в організації навчально-виховного процесу у професійних художніх навчальних закладах важливих структурних змін не відбулося. Як і раніше нині існує поділ учнів на підгрупи в кількості 12-15 чол. – теоретична група, а 6-8 чол. виробниче навчання. Теоретичні предмети, в тому числі спеціальні предмети викладають викладачі в спеціально обладнаних кабінетах, а виробниче навчання і виробничу практику – майстри виробничого навчання у навчальних майстернях, а також в цехах підприємств художньої галузі. Така організація процесу професійного навчання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел унеможлиблює здійснення системного та індивідуального підходу до оволодіння учнями, згідно з навчальними програмами технологій художнього виготовлення та оздоблення виробів декоративно-прикладного мистецтва, а найголовніше, забезпечення розвитку творчої особистості майстра художнього ремесла.

Нами була розроблена й апробована у професійному художньому навчальному закладі модель професійного навчання учнівської молоді в системі «Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла» (рис.1)

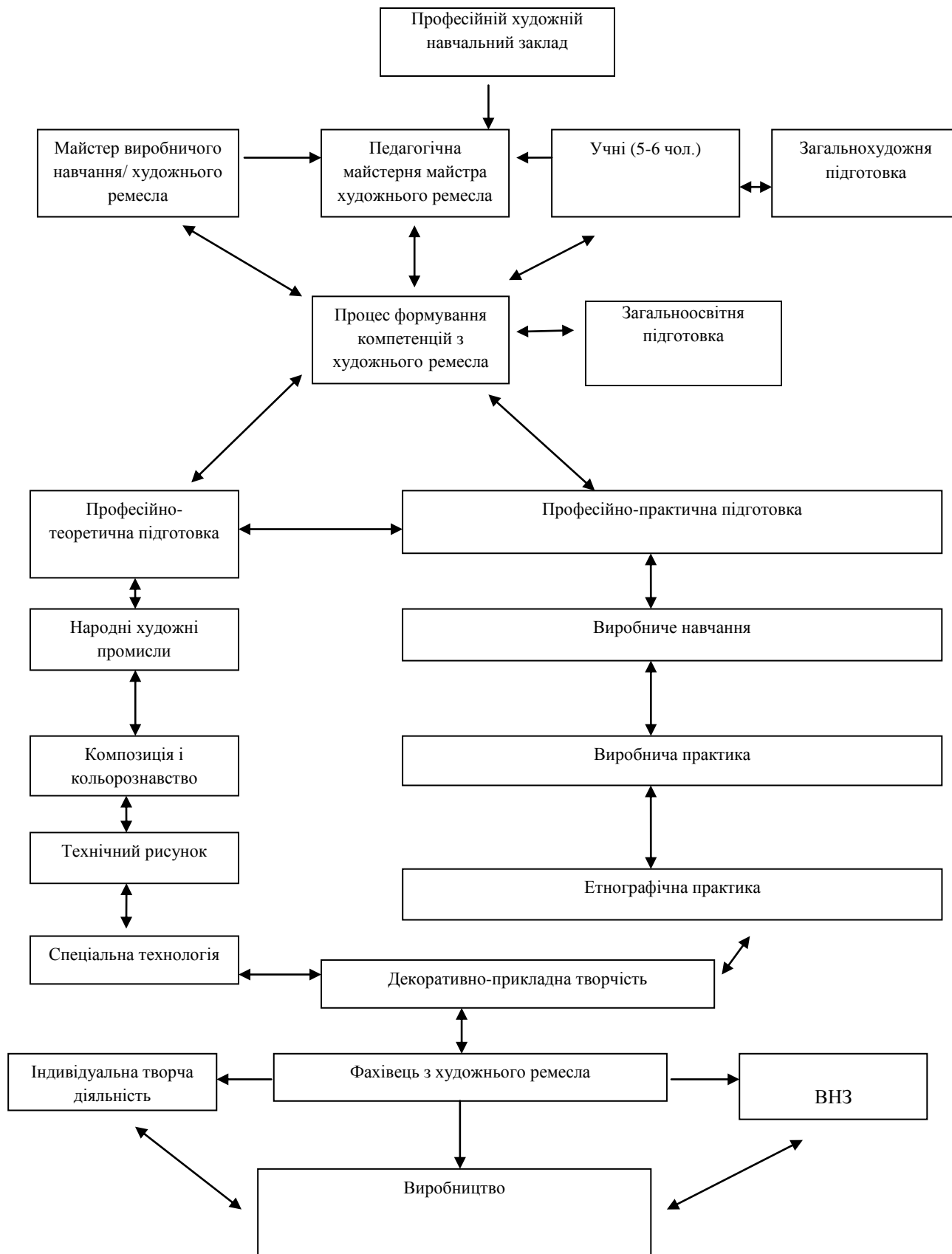

Рис.1. Модель професійного навчання в системі «Педагогічна майстерня художнього ремесла»

Модель представлена у вигляді двох систем, які між собою тісно пов'язані: перша система, навчальна, а друга – система трудової діяльності, яка в свою чергу передбачає індивідуальну трудову діяльність випускника професійного навчального закладу і колективу в умовах підприємства художніх промислів і ремесел.

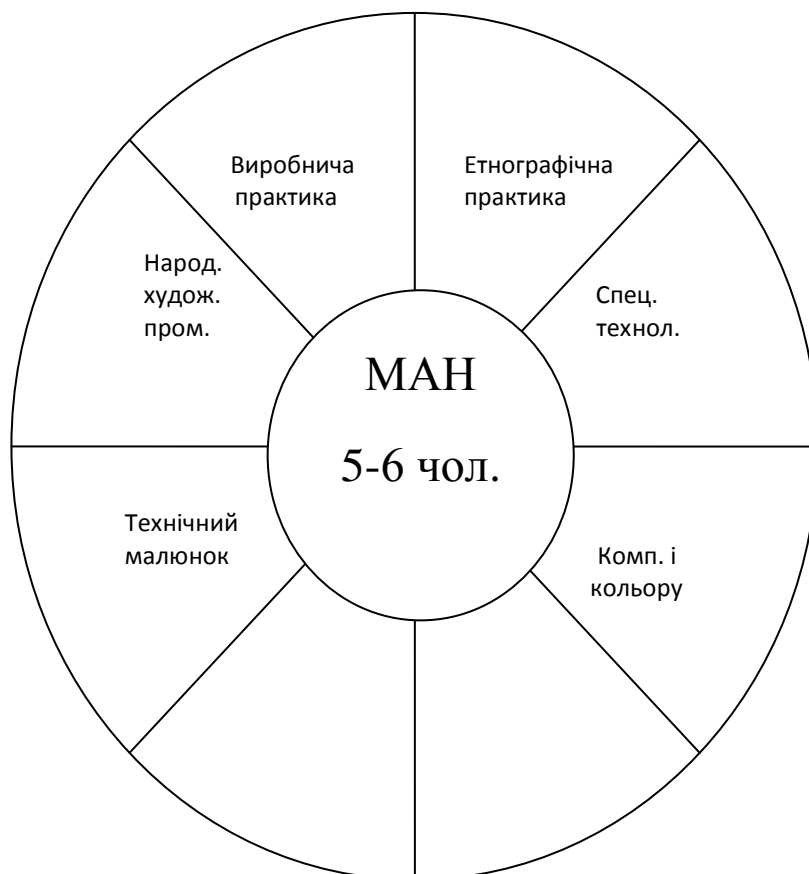

Рис.1 Модель професійного навчання в системі «Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла»

Майстерні художнього ремесла». Такі майстри можуть утворюватися у професійних художніх навчальних закладах з усіх професій художнього профілю. Керівниками цих майстерень можуть бути майстри з відповідною психолого-педагогічною підготовкою, а також з досвідом виробничої й педагогічної роботи. Тобто, це майстри, які сформували власний творчий стиль виготовлення та оздоблення виробів народних художніх промислів і

мають бажання передати свій художньо-практичний досвід молодому поколінню.

Роль майстра художнього ремесла полягає у забезпеченні педагогічної взаємодії з учнями, яких він добирає в групу на умовах співбесіди, а також за результатами самостійних творчих робіт, контрольних завдань, тестів тощо в кількості не більше 5-6 чоловік. Запропонована чисельність учнів зумовлена специфікою професії, зокрема значним обсягом індивідуальних практичних робіт в процесі вивчення теоретичних дисциплін, а особливо під час виробничого навчання і практик.

Дана модель включає в себе структурну і змістову компоненти професійної підготовки майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел. Дидактичним підґрунтям запропонованої моделі слугує системний та індивідуальний підхід до організації процесу теоретичної й практичної підготовки учнів у професійному художньому навчальному закладі.

Системність професійного навчання учнів забезпечується цілеспрямованим педагогічним впливом майстра художнього ремесла на формування в учнів загальнохудожніх, загальнопрофесійних і технологічних компетенцій на основі використання сукупності взаємопов'язаних змісту, засобів і методів навчання, а також вимог до оцінювання результатів навчально-виробничої й творчої декоративно-прикладної діяльності.

Індивідуальний підхід майстра художнього ремесла до формування в учнів професійних компетенцій зреалізуються завдяки організації процесу навчання з одного боку - на основі врахування їхніх індивідуальних особливостей і творчих можливостей, а також попередньої загальнохудожньої підготовки, а з другого – за допомогою використання індивідуальних методів виконання технік художнього оздоблення й виготовлення виробів, реалізації індивідуальних програм професійного вдосконалення учнів у декоративно-прикладній діяльності (конкурси, фестивалі, виставки тощо).

Під час експериментальної перевірки ефективності моделі професійного навчання в системі «Педагогічна майстерня майстра

художнього ремесла» ми дійшли висновку, що якісне оволодіння загальнохудожніми й технологічними знаннями, професійними вміннями не можливе без їхньої організації в єдину систему знань і вмінь на засадах синтезу змісту професійно-художньої освіти, інтеграції теоретичної та практичної компоненти декоративно-прикладної діяльності.

Це дає можливість сформувати нову концептуальну систему професійного навчання фахівців художніх промислів і ремесел з новими структурними і змістовими характеристиками.

Такий підхід до відбору і структурування змісту професійного навчання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел дозволяє забезпечити використання теоретичних знань як орієнтовної основи практичних умінь у проектуванні композицій, створенні технічних рисунків художніх виробів, розробленні технологій їх виготовлення й оздоблення.

За цих умов пізнавальна діяльність учнів спрямовується на формування у них художнього мислення, вироблення індивідуального стилю діяльності, навичок здійснення досліджень в галузі етнографії, етнодизайну, теорії орнаментів, символів і кольорознавства, з метою використання отриманої інформації у подальшій творчій діяльності.

Роль у формуванні професійних компетенцій з художніх ремесел підчас виробничого й теоретичного навчання, зокрема з професійно-орієнтованих предметів належить майстру художнього ремесла. Це дозволяє забезпечувати вивчення предметів теоретичного циклу напередодні проведення занять з виробничого навчання, на якому згідно з навчальною програмою, учні виконують спочатку прості, а згодом вищого рівня складності художні вироби, використовуючи композиції й технічні рисунки, розроблені під час занять з відповідних предметів.

Завдяки загальній керівній діяльності майстра виробничого навчання – майстра художнього ремесла ефективніше зреалізуються ближні і дальні цілі формування особистості фахівця художнього ремесла з високим рівнем національної свідомості, громадянськості й відповідальності за збереження традицій народного мистецтва, їх подальший розвиток. У зв'язку з цим

процес професійного навчання майбутніх виконавців виробів декоративно-прикладного мистецтва важливо розпочинати із вивчення відомостей про народні художні промисли й конкретне художнє ремесло, якому будуть навчатися учні у професійному художньому навчальному закладі.

Завдяки організації професійного навчання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел на засадах наступності й взаємозв'язку теоретичних знань і практичних умінь учні швидко адаптуються до умов праці на виробництві, засвідчують творчий підхід до раціональної організації праці й виконання виробничих завдань, беруть активну участь в житті колективу бригади, цеху, свідомо ставляться до вивчення виробничого досвіду, дослідження народних традицій оздоблення художніх виробів тощо.

Під час виробничої практики майстер художнього ремесла відповідає за рівень вдосконалення професійної майстерності майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел, основи якої були сформовані ним під час занять з професійно-орієнтованих дисциплін і виробничого навчання.

Такий підхід до організації професійного навчання учнів групи секретам художнього ремесла дозволяє майстру формувати свою «школу» з притаманними їй стилем художньої діяльності, почерком оздоблення виробів техніками художніх промислів і ремесел, специфікою кольорового вирішення, формоутворення, орнаментики тощо.

Випускники таких «шкіл» дуже швидко досягають успіхів у кар'єрному зростанні на виробництві, стають як і їхній наставник членами Спілки майстрів народного мистецтва. У них формується такий високий рівень національної свідомості й громадянськості, відповідальності за збереження духовної скарбниці українського народу, що вони вже ніколи не вийдуть із системи індивідуальної або колективної творчої декоративно-прикладної діяльності. Крім того, в подальшому будуть створювати власні «школи» професійного навчання й виховання підростаючого покоління.

За таких умов зреалізуються дуже важливі принципи розвитку народного мистецтва – традиційності, наступності та наслідування в засвоєнні художнього досвіду, єдності колективної та індивідуальної

творчості тощо. Прикладом цього є участь майстрів художнього ремесла спільно із своїми учнями у декоративно-прикладній творчості, за результатами якої досягають визнання на виставках образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва, фестивалях народної творчості, конкурсах професійної майстерності тощо.

Цінністю запропонованої моделі є проведення майстром художнього ремесла етнографічної практики на базі музеїв народного мистецтва, етнографії та художнього промислу, краєзнавчих музеїв. Під час такої практики майстри долучають учнів до секретів творчої діяльності народних умільців, вироби яких зберігаються у цих музеях. Учні замальовують орнаменти, форми виробів, визначають художні техніки, якими вони оздоблені тощо. Під час етнографічної практики збагачуються духовно, стають більш національно-свідомими, патріотично налаштованими й гордими за велич культурної спадщини українського народу.

У запропонованій моделі випускником професійного художнього навчального самостійно обирає подальші напрями діяльності: роботу або навчання у вищому навчальному закладі за профілем. Зауважимо, що після завершення навчання у вищому навчальному закладі фахівець може піти працювати на виробництво, а може повернутися у професійний художній навчальний заклад щоб розпочати педагогічну діяльність.

Зауважимо, що поряд із професійним зростанням учнів в системі «Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла» вдосконалюється і сам майстер, набуваючи нових педагогічних і професійно-художніх компетенцій.

Тобто, і фахівець, який працює на виробництві, і майстер художнього ремесла повинні підвищувати рівень своєї кваліфікації, оволодівати новими професійними компетенціями, психолого-педагогічними знаннями. З цією метою система «Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла» вступає у взаємодію із системою навчання впродовж життя, складовою якого є постійне підвищення кваліфікації та стажування майстра художнього ремесла і фахівця з виробництва.

Підсумовуючи викладене вище ми дійшли висновку, що модель професійного навчання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел в системі «Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла», яка створена на засадах інтеграції окремих змістових компонентів у цілісну систему фундаментального загальнохудожнього й технологічного знання, способів творчого проектування й виготовлення виробів народних художніх промислів – основи професійно-художньої компетентності у сфері декоративно-прикладного мистецтва, системності і індивідуального підходу є гуманістичною, особистісно й діяльнісно-розвивальною, і такою, що дозволяє формувати нове покоління творців декоративно-прикладного мистецтва на традиціях, заснованих у народних художніх промислах, відродженню яких нині надається велике значення на загальнодержавному рівні.

Безумовно, що здійснення професійного навчання майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел в системі «Педагогічна майстерня майстра художнього ремесла» зумовлює необхідність внесення змін до нормативно-правових документів, що регламентують діяльність професійних художніх навчальних закладів з питань запровадження оновлених підходів до планування й організації навчально-виробничого процесу, зменшення обсягів педагогічного навантаження, кількості учнів в навчальних групах: модернізації матеріально-технічної бази, навчальних кабінетів, лабораторій, в тому числі бібліотек.

Цінність знань про народні художні промисли і ремесла полягає в тому, що вони є духовною і матеріальною основою становлення й розвитку сучасного декоративно-прикладного мистецтва.

Професійно-практична підготовка майбутніх фахівців промислів і ремесел ґрунтується на знаннях і вміннях побудови орнаментів геометричних і рослинних форм, виконання рисунків виробів художніх промислів і ремесел різними художніми техніками, способами кольорового вирішення в різній кольоровій гамі, які майстер художнього ремесла формує під час викладання предмета «Композиція і кольорознавство».

Не менш важливу роль у змістовій системі підготовки фахівців художніх промислів і ремесел відіграють знання й уміння з предмета «Технічний рисунок». Зауважимо, що більшість навчального часу, відведеного для вивчення цього предмета, спрямовується на практичні роботи: складання орнаментальної смуги з розрахунком канвового паперу, виконання копій технічних рисунків виробів художніх народних промислів (тканих, вишитих, різьблених та ін.), виконання заливок кольором по контурам орнаменту технічного рисунка тощо. Тому дуже важливо, щоб цей предмет викладав саме майстер художнього ремесла, адже тільки йому під силу поєднати зміст діяльності учнів на уроках з технічного рисунка із змістом навчально-виробничих робіт, які учні виконують під час виробничого навчання, а також виробничої та перед дипломної практики.

Зумовленість викладання майстром художнього ремесла предмета «Спеціальна технологія» пояснюється необхідністю формування в учнів технологічної культури у поєднанні з високим рівнем професіоналізму. Організоване майстром художнього ремесла випереджувальне вивчення технологій і способів виготовлення виробів декоративно-прикладного мистецтва спрямоване на їх творче використання під час практичного засвоєння робочих прийомів виконання технік конкретного художнього ремесла, їх удосконалення та закріплення в процесі виготовлення корисної продукції – художніх виробів.

Література

1. Художні промисли України. – К.: Мистецтво / Нонна Миколаївна Кисельова, 1979. – 253 с.
2. Державна програма збереження, відродження і розвитку народних художніх промислів на період до 2010 року/ Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 року № 768 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/cardnpd>